

EUCALIPTOS, FALACIAS E ECONOMÍA DE PROXIMIDADE

Marcelino Fernández Mallo*

O quecemento global e episodios imprevisibles como a pandemia fan que os territorios persigan a autonomía alimentaria que lles garanta o aprovisionamento de produtos básicos de consumo humano. O artigo amosa a extrema debilidade de Galicia no capítulo esencial dos alimentos frescos debido ao abandono do agro nas últimas décadas, nun nivel sen parangón en Europa. A política de inzar o rural galego de eucaliptos provocou, ademais de gravísimos efectos perniciosos de diversa caste, o declive das árbores de froito comestible e da superficie agraria ata valores mínimos. Resulta imprescindible revertir o proceso de forma urxente.

Plantación de eucaliptos na comarca de Ordes.

En xaneiro 2021, propúxenlle á Universidad Internacional Menéndez Pelayo Galicia a convocatoria dun Seminario sobre a Economía de Proximidade no que analizamos a posición de Galicia en materia de abastecementos de primeira necesidade ante os riscos derivados do quecemento global. Ninguén naqueles momentos podía prognosticar que o mundo fose sufrir unha grave crise de abastecemento nos meses vindeiros e unha suba radical dos prezos dalgunhas materias primas, alimentos incluídos. Celebramos o Seminario en Novembro, con tódalas alarmas prendidas.

Este artigo vén reproducir parte do contido da miña presentación no Seminario sobre Economía de Proximidade. Vou comezar cun par de cifras ilustrativas da situación de Galicia e que definen a dimensión do problema que temos: mentres que España dedica un 25,5% da súa superficie a cultivos agrarios de consumo humano, Galicia reserva tan só un 3,9% a ese mesmo uso (Táboa 1). A brutal diferenza entre os dous datos coincide practicamente co 20% aproximado que ocupa o eucalipto no país, unha magnitude descomunal que non admite comparación con ningunha outra especie forestal ou agraria.

Debe destacarse que esta situación ten lugar nun país onde hai auga abundante, que non precisa instalacións de regadío; nun "secaño" húmido que, en contra da maioría de terras da península, supón un convite permanente a ser cultivada. Vexamos a situación por capítulos de acordo ás condicións bioclimáticas e edáficas de Galicia.

Táboa 1.
Producción agraria de consumo humano. Superficie relativa sobre a total.

	GALICIA	ESPAÑA
Cereais Gran	1,09%	11,98%
Leguminosas	0,03%	0,58%
Tubérculos	0,39%	0,11%
Oleaxinosas	0,00%	1,82%
Hortalizas	0,09%	0,46%
Froitas	0,66%	3,04%
Viñedo	0,85%	1,91%
Oliveiras	0,00%	5,44%
Hortas familiares	0,77%	0,21%
Suma	3,89%	25,54%

Fonte: "Encuesta sobre Superficies y Rendimientos Cultivos (ESYRCE)" do INE.

POTENCIAL DE GALICIA EN CULTIVOS AGRARIOS PARA O CONSUMO HUMANO

Cereais en gran: a proporción da superficie dedicada a cereais en gran en España multiplica por 10 o seu equivalente en Galicia. A superficie dedicada a trigo, por exemplo, é dun 4% en España por un 0,5% en Ga-

Avel Bueckert

Plantación de trigo.

licia. A comparación é similar en cebada, centeo ou avea, e algo menos desaxustada en millo. O pan que comemos cada día en Galicia, apenas leva cereal galego. Trigo, millo, avea ou centeo poderían multiplicar por “n” veces a súa produción sen máis condición que dispoñer de terras. Para a cebada, habería que corrixir antes a acidez do solo. En calquera caso, Galicia podería ser autónoma en cereal e non depender das importacións de Castela-León, Andalucía ou Aragón.

Leguminosas e oleaxinosas: Salvando algún honroso exemplo, pódese afirmar que Galicia non produce nada neste capítulo. Podería, sen embargo, producir en boas condicións xudías, fabas e faballóns, chícharos, colza e incluso a soia en zonas de interior e con rega.

Hortalizas: a súa desaparición do campo galego é a demostración máis palpable do abandono do rural no país. A proporción da superficie dedicada a hortalizas en España multiplica por 5 o seu equivalente en Galicia, onde só se cultiva grelo, col e acelga en cantidades por riba do que lle correspondería na súa equivalencia coa produción española. Hai oportunidades obvias para o cultivo de tomate, pemento, cebola, leituga, porro, cabaciña ou cenoria, especies das que hai unha certa produción en Galicia inda que por debaixo do que lle correspondería por superficie, e especialmente en cogombro, brócoli, allo, berenxena, alcachofa, cabaza, espinaca, remolacha ou espárrago, das que non producimos apenas nada. A verdura que comemos procede de Castela-León, Navarra, Murcia ou Andalucía, principalmente.

Froitas e froitos secos: neste capítulo, o kiwi é a feliz excepción que marca o camiño do que é posible facer. Galicia pode aumentar a produción de cultivos nos que ten unha presenza relevante como maceiras, figueiras, castiñeiros e nogueiras, e pode especialmente incrementar de maneira notable a plantación de pereiras, cerdeiras, ciroleiras, limoeiros, pexegueiros, abeleiras e amendoeirais, amén de explotar tamén amorodos e os chamados froitos vermellos con altas posibilidades de éxito. Hai espazo, ademais, para potenciar novos cultivos con boas perspectivas coma o aguacate ou o pistacho en zonas de interior, por exemplo.

Viñedo: aínda que Galicia dedica a viñedo unha proporción de superficie moi inferior á española, a realidade é que o sector do viño galego presenta unha evolución dinámica e positiva que debe continuar coa captación de novas terras, sobre todo nas Denominacións de Orixe con menor superficie, e co traballo de I+D que levan a cabo as cooperativas e empresas do sector para poder competir no mercado, non exclusivamente na variante de branco.

Oliveiras: este revélase un caso radical. En 2017, o CSIC (Consello Superior de Investigacións Científicas) divulgaba unha nota na que se dicía literalmente: “A desaparición do cultivo en Galicia non foi debida

Figura 1. Producción de olivas por CCAA, exceptuando Andalucía. Fonte: Anuario de Estadística 2019 MAPA. Parte Tercera: Estadísticas Agrarias y Alimentación.

Oliveiras en San Martín de Valdeorras.

á falta de calidade dos seus aceites, senón aos altos impostos sobre as oliveiras decretados polo Conde Duque de Olivares na primeira metade do século XVII". Quere dicir isto que Galicia pode producir aceite de calidade e sábese de variedades de oliva autóctona de excelente rendimento. Tivemos catro séculos para recuperar esa capacidade pero seica nunca consideramos oportuno plantar oliveiras, nin sequera nestes últimos sesenta anos de plantación kamikaze de eucaliptos. Non podemos enfrontar Galicia con Andalucía en produción de olivas, obviamente. Pero si parece ilustrativo facer a comparación respecto do resto de CCAA. O resultado vémolos na Figura 1.

Non queda moita dúbida sobre o grandísimo potencial desaproveitado do campo galego cuxa patética situación a día de hoxe obedece a unha política disparatada de plantación masiva de eucalipto sobre a base falsa de non haber alternativa produtiva. Habela haina, e é respectuosa co medio natural, coa biodiversidade, coa paisaxe e mesmo coa tradición.

Habela haina, ademais, como fórmula xeradora de riqueza e de fixación de poboación no rural. Porque os cultivos agroforestais para consumo humano, resultan rendibles na súa produción primaria, e desencadean innumerables oportunidades de industrialización ao longo das distintas cadeas de valor.

Tomemos o caso dos cereais, por exemplo. A partir de trigo, millo, avea ou centeo, pódense producir fariñas, pan, galletas, repostería, pasta, empanadas, tortas, cereais para almorzar, salvados, cuscús, mesmo aceites... E son materia prima para outros moitos produtos como, por exemplo, sopas, purés, bebidas vexetais, croquetas, guarnicións ou a mesma cervexa. As hortalizas, leguminosas e froitas son susceptibles, obviamente, de reproducir exercicios similares de creación de valor económico. Nada que ver coa cadea de valor do eucalipto que se limita á celulosa, moi principalmente, e material de construción básico por moito que a Xunta pretenda buscarlle outros usos desesperadamente.

O INSÓLITO CASO DO EUCALIPTO

Diciamos que o eucalipto ocupa en torno a un 20% da superficie de Galicia. Coñecer a extensión precisa non é doado dada a presenza desordenada e omnipresente desta especie invasora, o seu frenético ritmo de expansión e a súa incursión no outrora bosque autóctono que hoxe en día é bosque meste (coa ameaza de terminar axiña en eucaliptal se non se toman as medidas pertinentes). Segundo as fontes consultadas, poderíase estimar que o eucalipto ocupa unhas 550.000 Has. de acordo coa Táboa 2.

Táboa 2. Distribución da superficie territorial de Galicia.

Uso	Has.	%
Resto forestal	647.461	21,9%
Matogueiras	612.498	20,7%
Eucalipto	550.000	18,6%
Prados e pastos	468.821	15,9%
Forraxe	224.055	7,6%
Cereais Gran	32.275	1,1%
Viñedo	25.208	0,9%
Hortas familiares	22.773	0,8%
Froiteiras	19.535	0,7%
Pataca	11.556	0,4%
Hortalizas	2.752	0,1%
Legumes	772	0,0%
Oliveiras	38	0,0%
Outras superficies	339.417	11,5%
Total Superficie	2.957.161	100,0%

Fonte: "Encuesta sobre Superficies y Rendimientos Cultivos (ESYRCE)" do INE, incorporando o dato do eucalipto.

A invasión do eucalipto non se produciu en terreos abandonados senón principalmente en substitución de especies autóctonas, áreas agrarias e mesmo pastos, en ocasións deturpando gravemente espazos protexidos como pode ser, por exemplo, as Fragas do Eume onde mesmo se está a converter na especie máis abundante.

Diciamos que o eucalipto é un caso insólito en Galicia porque non existe outro igual en Europa, posiblemente no mundo, de colonización do terreo por unha especie alóctona. O eucalipto provoca a perda de nutrientes do chan e, por tanto, a diminución da súa fertilidade. Dificulta a mineralización da materia orgánica; propicia altos niveis de erosión; redución da dispoñibilidade de auga; dificultades para a supervivencia de especies locais; abrupta limitación da biodiversidade; xeración de flora de escaso valor ecolóxico; empobrecemento da fauna a todos os niveis; elevada vulnerabilidade ante os incendios; radical deterioración da paisaxe e, como agravante dos factores anteriores, un carácter invasor que potencia a súa expansión incontrolada.

En abril 2018, o Comité Científico de Flora y Fauna Silvestres do Ministerio de Agricultura e Medio Ambiente recomendou por unanimidade incluír o eucalipto –en tódalas súas variedades– no Catálogo Estatal de Especies Exóticas e Invasoras. O Comité salientou a necesidade de levar a cabo "un seguimento local e realizar medidas de erradicación antes de que se produza a invasión", unha circunstancia tristemente acontecida xa en múltiples zonas de Galicia. O documento, que resulta contundente en argumentos, destaca "o empobrecemento das cadeas tróficas", "a alteración das propiedades físico-químicas, bioquímicas e microbiolóxicas do solo", "a perda de biodiversidade tanto vexetal como animal", "a fragmentación dos ecosistemas naturais" (pon como exemplo precisamente o dramático caso das Fragas do Eume), "a capacidade para colonizar espazos abertos" e, a modo de conclusión, expresa literalmente que "todas as especies do xénero Eucalyptus son especies transformadoras do medio polos impactos causados na composición e diversidade das especies nativas."

Desde certos sectores deféndese o eucalipto co argumento de ser unha especie de crecemento rápido e da súa suposta rendibilidade. Ámbalas dúas ideas son falacias coadas na conciencia colectiva do país á

Fredox Carvalho

A uva é unha froita bastante resistente as xeadas e aos climas fríos.

forza de ser repetidas. É certo que o eucalipto medra máis rápido que outras especies madeireiras pero tamén que o seu prezo por m3 tende a ser inferior, que esa rendibilidade dáse en condicións concretas de superficie e tipoloxía do monte e que no cálculo non se inclúen as fortes externalidades que implica a súa plantación, isto é, os efectos nocivos sobre os acuíferos, a biodiversidade, a paisaxe e o risco de incendio.

Alén da comparativa do eucalipto con outras especies madeireiras, podemos confrontar a súa plantación con árbores de froito apto para o consumo humano co cal o argumento do “crecemento rápido” perde a súa vixencia. Pénsese que a primeira corta dun eucalipto adoita ser en torno aos 12 anos. Sen embargo, unha maceira empeza a dar mazás aos 3 anos, igual que unha oliveira empeza a dar olivas; 4 anos poden tardar en dar froito limoeiros ou pereiras; cerdeiras e nogueiras arredor de 6 anos, etc. Na Táboa 3 podemos comprobar o período medio a partir do cal cada unha das especies arbóreas consideradas comezan a dar froito comercializable.

Táboa 3. Aproximación ao tempo de maduración.

ESPECIE	Anos para dar froito	ESPECIE	Anos para dar froito
Oliveira	3	Ciroleiras	5
Maceiras	3	Aguacates	4
Pereiras	4	Castiñeiros	7
Cerdeiras	6	Nogueiras	6
Limoeiros	4	Amendoeiras	4
Laranxeiros	4	Abeleiras	5

A falacia dos argumentos a prol do eucalipto demóstrase ao comprobar que en países como Alemaña, Francia, Suecia, Finlandia ou Polonia, contan cunha elevada capacidade de produción forestal e agraria, cun rendemento superior ao campo español e galego, e no seu territorio non se atopa un eucalipto. En Finlandia, caso paradigmático de éxito da industria forestal, un 97% das especies que se cultivan son autóctonas, e o eucalipto que necesitan as súas fábricas de celulosa impórtano de China.

En palabras da profesora da USC María do Mar Pérez no Seminario sobre Proximidade que se amentou ao principio do artigo, “a plantación

de especies de crecemento rápido representa unha forma encuberta de abandono do territorio”. E isto quizais sexa o peor da invasión do eucalipto: a mensaxe equivocada que difunde sobre a falta de esperanza no rural. As persoas propietarias das terras non albiscan ningunha alternativa así que terminan plantando esta especie porque achega algunha renda cun esforzo mínimo. A mensaxe válida habería ser que a súa terra podería converterse nun foco de rendibilidade, xa fose vía explotación directa ou vía arrendamento, con tal de que se puxera en práctica unha política activa de recuperación de cultivos sobre a base da cooperación e a tecnoloxía.

O MOMENTO É AGORA

Alén de novas leis que só parecen destinadas a alimentar a cerimonia de confusión, chegou o momento de adoptar solucións que permitan pensar nun rural galego con futuro. Estas solucións han de vir dunha vontade de cambio total nos gobernos da Xunta, as Deputacións e os Concellos. En primeiro lugar, desviando a política actual co centro en ENCE cara outra radicalmente distinta co centro nas persoas produtoras, nas cooperativas agrarias e as empresas agroalimentarias, e na cal gañen protagonismo as institucións especializadas como as escolas de enxeñería agraria, as facultades de bioloxía ou os centros de investigación, principalmente o CIAM (Centro de Investigacións Agrarias de Mabegondo). Froito dese labor conxunto, habería de crearse un banco de proxectos agroforestais que implantar nas superficies abandonadas e nas terras hoxe ocupadas por eucaliptos.

Erradicar o eucalipto de Galicia resulta imprescindible para o relanzamento do medio rural. Hai fondos dispoñibles para lograr o obxectivo. Partamos dunha superficie dedicada a eucalipto de 300.000 hectáreas que se pase a destinar a cultivos agroforestais de consumo humano. Ofrecer, por exemplo, 1.000 € por cada hectárea suporía un presuposto de 300 millóns de euros. Sería arredor do 3% do que corresponderá a Galicia dos Fondos Next Generation. Erradicar o eucalipto significa limitalo a zonas onde outra explotación non sexa viable. Arrincalo da superficie agraria ocupada ilegalmente, do bosque mixto e das zonas que se supoñen protexidas, reservas e parques naturais, isto o primeiro e urxente. A partir de aí, planificar a substitución desta especie exótica e invasora por árbores autóctonas e por cultivos agrarios de favorable crecemento no campo galego que hoxe se demostran rendibles e con potencial comercial en todo o mundo. Con iso, non só poríamos en marcha un modelo produtivo de progreso no rural galego senón que estaríamos a recuperar a calidade da terra e unha paisaxe noutro tempo maravillosa que levamos décadas desgraciando.

* Economista e consultor.